

NAGOVOR NA TAVČARJEVIH DNEVIH V POLJANAH

Sto let nazaj. Poljanska dolina se koplje v bogastvu barv in oblik. Sama in samozadostna, poznana le v njej rojenim. izzivalno kaže svojo deviškost. V tisoč barv odeta izziva Subice, Ažbeta, Tavčarja. Po prašni cesti drdrajo poljanske cize. Njih vozniki udobno dremuckajo, pregrete živali pa vedo, da do naslednje gostilne ni več daleč. Potuhnjena Sora, ki si ob vsakem deževju utira novo pot, se leno kotali proti škofovemu mestu. Na prostranih hrbtiščih se bahavo ponujajo popotniku razpotegnjene grunfarske domačije; večje izrezljani Ferjani z golidami, polnimi vode, jih varujejo rdečega petelina. Freske nabožne vsebine kažejo gospodarjevo duhovno in stanovsko pripadnost. Na obrobju polj, stisnjene kraj poti, potisnjene v globače, kjer je sonce redek gost, ždijo skromne, s slamo krite bajte siromašnih kmetičev in bajtarjev. To so domovi garačev, vaških posebnežev, v njih se rojevajo učniki našega naroda.

Takšen svet: idiličen za meščana, trd za bajtarja in donosen za grunfarske, kot je bil Kalar. svet ljudske preproščine in duhovne ozkosti, svet soseske sloge in krvavih fantovskih preteпов, to in še več se je zarezalo v mladega Kosmovega Ivana, kasnejšega doktorja prava, uglednega liberalnega politika in slovenskega pisatelja. V tem svetu se je počutil domačega, vanj se je vedno znova vračal, se v njem sproščal in si nabiral moči, za spopade, ki jih je terjala njegova svojška življenska pot. To okolje ga je trajno spojilo z zemljo, ki je njemu in sploh nam iz teh krajev znatno več kot suha pravna in ekonomska kategorija. V tej navezanosti na zemljo je nekaj atavizma. Imeti zemljo, pomeni imeti hrano, omogoča biti sam svoj gospod, posest zemlje daje status. Ta sla po zemlji, po lastni zemlji, je prva in nedvoumno izražena konstanta Tavčarja. Zato on piše: »Zemlja domača ni prazna beseda, del mojega življenja je, in če mi vzamete zemljo, se mi je vzelo tudi življenje.«

Nekaj tega, skoraj pozabljenega ali umetno zaprašenega, kuka na dan pri

današnjih mestnih ljudeh, ki hočejo — ne vprašujoč za ceno, imeti svoj košček zemlje.

Drugo, kar bi mogli reči za našega Ivana, pa je, da je bil vse življenje sam, takšen kot njegovi junaki, ki pa za nameček vsega kažejo še bolj ali manj izrazito deviantnost. V mestu si je res pridobil ugled, bogastvo in vsemogoče časti, a je vendarle bil vseskozi osamljen, bolj osamljen kot kateri od njegovih podblegoških kmetov, ki imajo do najbližjega soseda debelo uro hoda. Imel je znanca, častilce in podložnike, a prijateljev ne. Zavist someščanov, ta tipično in skrbno negovana lastnost slovenske majhnosti, je razjedala tudi tiste, ki bi mu mogli ali celo morali stati ob strani. Strah, da bi bil od koga odvisen, ga je bržčas tudi odrinila od študija zgodovine ali naravoslovja, do česar je menda čutil veselje. Oprijel se je zato študija prava, da bi mogel biti ekonomsko in sicer samostojen.

V Tavčarju, nam tako ljubem rojaku, ki ga danes beremo na Slovenskem bolj kot mnoge druge ugledne pisatelje njegove in drugih dob, se je po moji sodbi družilo dvoje. Na eni strani izrazita racionalnost, ki jo je krepil študij tedaj še eksaktnega prava. Ta njegova značajska poteza, ki se je kazala tudi v strogi telesni držji in ostrem, bistrem pogledu, je uravnavala njegovo pot k vrhu strogo hierarhično organizirane avstroogrske družbe, v kateri se je uveljavil kot nihče med slovenskimi pesniki in pisatelji in že samo zato bil deležen sumničenja in nezaupanja med svojimi kulturnimi sopoltniki.

Drugo, kar je nosil v sebi, pa je močno izražena čustvenost, ki mu je lajšala vstop med nesmrtnike slovenske kulture. Ta dvojnost duha, ki je izjemen dar, mu je omogočila pronicljivost v analiziranju razmer ter zanesljivo izbiro poti k željenim ciljem, ki jo je vedno zalival z bogastvom svojih čustev. Če kje, potem je v svojem dolgoletnem političnem delovanju, v borbi za liberalnejšo — k svetu obrnjeno podobo ljubljene domovi-

ne, potreboval treznih opredelitev in gorečnosti.

Kakor vem, doslej še nihče ni tehtneje spregovoril o Tavčarju kot politiku na prelomu v naše razgibano stoletje. Kljub temu pa si dovoljujemo reči, da ga moramo šteti med tiste, ki so med prvimi vsaj čutili, če ne povsem doumeli, da je za našega slovenskega človeka vsakršna ortodoksna ideologija, ki postavlja pločve med vsemi in zoper vse, pogubna. Kot zagozda slovanstva moramo biti odprti za bogastvo miselnih tokov, ki plju-skajo preko naših meja, če želimo preživeti med gospodarsko, kulturno in politično agresivnimi Germani in Romani.

Sodim, da ni slučajno toliko miselnih naporov posvetil reformacijskemu gibanju med svojimi Poljanci, ki je, kot pravi Kardelj, »pomenilo zgodovinski prelom epohalnega pomena v slovenskih deželah«, torej je šlo v tem gibanju za revolucionarno preseganje duhovno za-tohlega srednjega veka, ki pa je kot dalje pravi Kardelj, »objektivno pomenilo nacionalno afirmacijo slovenskega ljudstva.«

Čeprav katoliško vzgojen, je najbrž v sebi obžaloval, da je Hren uspel izkoreniniti to gibanje, ki je Slovence posedlo v krog kulturnih narodov, ki pa so, žal, kasneje zapadli pod Mahničovo naziranje. Menim celo, da je videl v boju med protestantizmom in katolištvom paralelo svoji dobi, ko se je kot prepričan liberallec bodel s konzervativno klerikalno miselnostjo. Res je sicer liberalizem tistega časa kmalu izgubil napredno politično vsebino, kar je Tavčar implicitno priznal, ko je zapisal, da je liberalna stranka le za tiste, »ki imajo nekaj pod palcem«. Takšno gledanje je liberalno stranko povsem degeneriralo in Cankar je upravičeno zapisal »... Liberalna stranka ... je nevarna pravi svobodi bolj kot armada kaplanov — agitatorjev.«

Vendar pa sodim, da bi vendarle kazalo — razlogov za to je več, da kdo od poklicanih znanstveno ovrednoti Tavčarja kot politika ter njegovo vlogo v nastajanju in kasnejši degeneraciji liberalizma med Slovenci.

Naše spominjanje na velikega sina Poljanske doline sovпада s praznovanjem 40-letnice Poljanske vstaje, katere velik, svetel finale je Dražgoška bitka. Sodim, da je prav, če pribijem, da vstaja ni slučajno vzplamtel v naši dolini, da ni nekaj, kar bi se zgodilo samo po

sebi, ampak je rezultat razgibanega medvojnega delovanja levih — nacionalno čutečih sil, ki pa so v narodno zavednem, trdno z rodno zemljo povezanim Poljancem našli »gnetljiv material« za organiziranje upora z jasno narodnoosvobodilno in socialno revolucionarno vizijo.

Menim, da bo tisti, ki bo želel neoporečno odgovoriti na vprašanje: kako je bilo mogoče toliko ljudi pritegniti v oborožen upor zoper takrat še nepremagljivega, monolitnega sovražnika, moral seči po Tavčarju, ki je pronicljivo raziskal dušo našega človeka. Vedeti je treba, da so se naši ljudje skozi stoletja brusili v trdem boju z naravo, da smo potomci duhovnih upornikov-protestantov, da so nam sovražstvo do tlačanstva vseh vrst polagali v jasli pregnani tolmjinski puntarji — torej je naravno, da se je velika večina naših ljudi opredelila za napredno — osvobajajočo Osvobodilno fronto.

Dovolite mi še naslednjo misel. Tavčarjeve dneve ne razumem zgolj kot spominjanje preteklosti, čeprav nas more že samo spominjanje pomembnega in naše nacionalne zgodovine duhovno krepiti, temveč nas takšna manifestacija mora vedno znova utrjevati v prepričanju, da kultura ne domuje le po Cankarjevih in podobnih domovih, da človekovo slo po uživanju kulturnega ne more potešiti še tako reprezentančna televizijska oddaja, ampak da se kulturnost izpričuje in zadovoljuje predvsem ali celo samo v živi igri nas ljudi samih. V tem je bržčas tudi razlog, da je v zadnjih letih ljubiteljstvo v porastu, da pa mu distribucija kulturnega dinarja, žal, ne sledi v zadostni meri.

Minilo je dobrih sto let. Podobe preteklosti izginjajo. Tu pod nami se pletejo skrivnostne žile energije prihodnosti. Mi pa smo tu, da se predamo v uživanje večne besede, ki jo je pisatelj Ivan Tavčar, vpet med duhom romantike in realizma, visoko povzdignil. Veselimo se nocojšnjega snidenja z milo domačo govorico.

Organizatorjem: Turističnemu in kulturno umetniškemu društvu, ki nosita ime dr. Ivana Tavčarja, pa želim, da bi uspela kulturni teden raztegniti v kulturno leto Poljancev.

Poljane, dne 30. 8. 1981

Viktor Žakelj
predsednik SO Skofja Loka